

I. HERODOTUS

Bronnen

I. — De voornaamste bron, waarover wij beschikken voor het leren kennen van Herodotus, is zijn geschrift. Meer dan eens zullen wij, ter staving van een of ander, daarnaar verwijzen (vgl. 2, 4, enz.). Daarnaast komen vooral in aanmerking twee biografische artikelen in het Byzantijnse *SUDA-Lexikon* [Xe eeuw n. C.], een *sub voce* Ἡρόδοτος; een *sub voce* Πανύασις.

Ἡρόδοτος, Λύξου καὶ Δρουῦς¹, Ἀλικαρνασεύς, τῶν ἐπιφανῶν, καὶ ἀδελφὸν ἐσχηκῶς Θεόδωρον². μετέστη δ' ἐν Σάμῳ διὰ Λύγδαμιν τὸν ἀπὸ Ἀρτεμισίας τρίτον τύραννον γενόμενον Ἀλικαρνασσοῦ³. Πισινδήλις γὰρ ἦν υἱὸς Ἀρτεμισίας, τοῦ δὲ Πισινδήλιδος Λύγδαμις. ἐν οὖν τῇ Σάμῳ καὶ τὴν Ἰάδα ἠσκήθη διάλεκτον⁴ καὶ ἔγραψεν ἱστορίαν ἐν βιβλίοις θ', ἀρξάμενος ἀπὸ Κύρου τοῦ Πέρσου καὶ Κανδαύλου τοῦ Λυδῶν βασιλέως. ἐλθὼν δὲ εἰς Ἀλικαρνασσὸν καὶ τὸν τύραννον ἐξελάσας, ἐπειδὴ ὕστερον εἶδεν ἑαυτὸν φθονούμενον ὑπὸ τῶν πολιτῶν, εἰς τὸ Θούριον⁵ ἀποικιζόμενον ὑπὸ Ἀθηναίων ἐδελοντῆς ἤλθε κάκει τελευτήσας ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς τέθραπται⁶. τινὲς δὲ ἐν Πέλλαις⁷ αὐτὸν τελευτήσαι φασιν. ἐπιγράφονται δὲ οἱ λόγοι αὐτοῦ Μοῦσαι⁸.

Πανύασις, Πολυάρχου, Ἀλικαρνασεύς, τερατοσκόπος¹ καὶ ποιητῆς ἐπῶν· ὃς σβεσθεῖσαν τὴν ποιητικὴν ἐπανήγαγε. Δοῦρις² δὲ Διοκλέους τε παῖδα ἀνέγραψε καὶ Σάμιον, ὁμοίως δὲ καὶ Ἡρόδοτος Θούριον³. ἱστόρηται δὲ Πανύασις Ἡροδότου τοῦ ἱστορικοῦ ἐξᾶδελφος⁴. γέγονε γὰρ Πανύασις Πολυάρχου, ὁ δὲ Ἡρόδοτος Λύξου τοῦ Πολυάρχου ἀδελφοῦ. τινὲς δὲ οὐ Λύξην, ἀλλὰ Ῥοιὼ τὴν μητέρα Ἡροδότου, Πανύασιδος ἀδελφὴν, ἱστόρησαν⁵. ὁ δὲ Πανύασις γέγονε κατὰ τὴν οἴῳ ὀλυμπιάδα⁶, κατὰ δὲ τινὰς πολλῶν πρεσβύτερος⁷. καὶ γὰρ ἦν ἐπὶ τῶν Περσικῶν. ἀνηρέθη δὲ ὑπὸ Λυγδάμιδος τοῦ τρίτου τυραννήσαντος Ἀλικαρνασσοῦ. ἐν δὲ ποιηταῖς τάττεται μεθ' Ὀμηρον, κατὰ δὲ τινὰς

¹ waarschijnlijk verkeerd voor Ῥοιοῦς. ² vgl. 3. ³ vgl. 4. ⁴ dit is onjuist: H. kende het Ionische Grieks van huis uit. ⁵ de juiste naam is Θούριοι. ⁶ vgl. 4

⁷ de hoofdstad van Macedonië, juister Pella genoemd; H. heeft er misschien vertoefd, maar hij is er niet gestorven. ⁸ vgl. II I.

¹ misschien verwarring met een jongere Panyasis, die twee boeken over dromen heeft geschreven. ² Duris uit Samos, geschiedschrijver uit het begin der derde eeuw v. C., niet vrij van chauvinisme, zoals ook hier blijkt. ³ de tekst is hier waarschijnlijk corrupt; Ἡρόδοτον geeft goede zin, vgl. 2. ⁴ hier: neef, zoon van de oom. ⁵ de zin is waarschijnlijk onvolledig; men leze: οὐ Λύξην <τοῦ Πολυάρχου ἀδελφόν>, ἀλλὰ Ῥοιὼ enz.; in dat geval is Panyasis H.' oom van moederszijde. ⁶ de 78e Olympiade = 468-4 v. C. ⁷ nl. indien hij H.' oom is

καὶ μετὰ Ἡσίοδον καὶ Ἀντίμαχον⁸. ἔγραψε δὲ καὶ Ἡρακλειάδα ἐν βιβλίοις ἰδ', εἰς ἔπη ,9⁹, Ἴωνικά ἐν πενταμέτρῳ¹⁰, ἔστι δὲ τὰ περὶ Κόδρον καὶ Νηλέα καὶ τὰς Ἴωνικὰς ἀποικίας, εἰς ἔπη ,11¹¹.

Herodotus is ook het onderwerp van een geschriftje van PLUTARCHUS (?), getiteld *Over de boosaardigheid van Herodotus*; hij wordt als stylist behandeld door DIONYSIOS van Halikarnassos [Ie eeuw v. C.] in zijn studie *Over de eigenaardigheden van Thucydides*. Ten slotte zijn links en rechts nog gegevens overgeleverd.

Het eerstgenoemde geschrift je, waarvan het auteurschap niet geheel vaststaat, is uitermate tendentieus: het tracht bewijzen te leveren voor de stelling, dat Herodotus bewust partijdig is geweest en vol van kwade bedoelingen, o.m. ten aanzien van de stad Thebe, Plutarchus' bakermat (vgl. II 9). Bij de opgravingen te Pergamon (zie *Altertümer von Pergamon*, inscr. 199) heeft men de basis gevonden van een in de bibliotheek aldaar door koning Eumenes [197-159] opgericht standbeeld, met de inscriptie ΗΡΟΔΟΤΟΣ ΑΛΙΚΑΡΝΑΣΣΕΥΣ. Latere auteurs, o.m, STEPHANOS van Byzantium [VIe eeuw n. C.] in zijn *Geografisch Lexikon s.v. Θούριοι*, citeren een opschrift, dat gestaan kan hebben op zijn graf (cenotaaf ?) in Thurii:

Ἡρόδοτον Λύξεω κρύπτει κόνις¹ ἥδε θανόντα,
 Ἰάδος ἀρχαίης ἱστορίας πρύτανιν,
 Δωρίδος² ἐκ πάτρης βλαστόντ' ἀπο· τῶν γὰρ ἄτλητον
 μῶμον³ ὑπεκπροφυγῶν Θούριον ἔσχε πάτρην.

Leven

2. — De chronologie van Herodotus' leven is slechts bij benadering bekend. Vast staat alleen het (Griekse) jaar 444/3, waarin de stichting van Thurii viel en tevens dus Herodotus' reis naar Zuid-Italië. Op grond der ἀκμή-theorie¹ hebben de Ouden zijn geboortejaar dus vastgesteld op 484/3.

AULUS GELLIUS, *Noctes Atticae* XV 23 schrijft immers: *Hellanicus initio belli Peloponnesiaci (431) fuisse quinque et sexaginta annos natus videtur, Herodotus tres et quinquaginta (431 + 53 = 484), Thucydides quadraginta. Scriptum hoc est in libro undecimo Pamphilae* (een geleerde tijdgenote van keizer Nero).

⁸ dichter ener omvangrijke Thebaït uit het einde der Ve en het begin der IVE eeuw. ⁹ ,9' = 9.000. ¹⁰ Suda bedoelt het elegische distichon. ¹¹ ,11' = 7.000.

¹ metonymie voor τὰφος. ² vgl. 4. ³ vgl. Suda: φθονούμενον.

¹ D.w.z. de theorie, die het onbekende geboortejaar stelt 40 jaar (als zijnde de ἀκμή) van 's mensen leven) vóór een opvallend en wel dateerbaar feit uit het leven van de betrokken persoon

De chronograaf EUSEBIUS [III-IVe eeuw n. C.] vermeldt, dat Herodotus in het jaar 446/5 (of 445/4) door de Atheense Raad werd geëerd (vgl. 7).

Verder berust alles op combinatie van gegevens, die maar zelden de absolute, meestal de relatieve chronologie betreffen.

Er is een vaste *terminus post quem* voor Herodotus' reis in Egypte. Op het slagveld van Papremis zag hij het verdorde gebeente der gesneuvelden (III 12); het gevecht werd geleverd in 459; bovendien was de Delta rustig, m.a.w. de opstand van Amyrtaios, die tot 449 heeft geduurd (III 15), was gedempt. Herodotus kan dus niet eerder dan 448 in Egypte gereisd hebben.

Twee waarschijnlijke *termini ante quos* hebben betrekking op zijn sterfjaar: hij vermeldt geen enkel feit, dat zeker na 430 valt en heeft blijkbaar niet gehoord van de ondergang der Aegineten in Thyrea (vgl. Thuc. IV 57) in 424. Hij stierf dus circa 430-25.

3. — De naam van Herodotus is duidelijk een Griekse theophore naam, evenals die van zijn broeder Theodoros. Lyxes en Panyasis daarentegen zijn Carische namen. Twee gevolgtrekkingen kan men hieruit maken: ten eerste een gemengde Grieks-Carische afkomst; ten tweede een uitgesproken religieuze gezindheid.

De naam der moeder is Grieks. Hera werd in Carië, voorzover bekend, niet of nauwelijks geëerd, daarentegen ten zeerste op Samos, waarheen Herodotus de wijk nam als balling. Men zou kunnen vermoeden, dat Rhoio uit dat eiland afkomstig was. In dat geval was Panyasis niet haar broeder (vgl. 1).

Tot de Carische adel behoorde hij waarschijnlijk niet; echter wel tot een aanzienlijk geslacht (Suda: τῶν ἐπιφανῶν), mogelijk van kooplieden (vgl. 7).

Uit het dichterschap van Panyasis blijkt het hoge culturele peil. Van huis uit kon hij dus meekrijgen: beschaving, belangstelling in letterkunde, religieuze zin.

4. — De vaderstad is Halikarnassos, hoofdplaats van Carië. De naam is niet Grieks, maar Kleinaziatisch en Praehelleens (vgl. Παρνασσός, Ἄσσός, enz.). Door zijn deelneming aan de stichting van Thuriï verkreeg Herodotus bovendien het recht zich Θουριεύς te noemen (vgl. I pr. n.). Carië, destijds door Croesus onderworpen (I 28), kwam na diens val onder Perzische heerschappij en vormde het onderdeel ener satrapie (III 90¹); behield evenwel zijn eigen vorstenhuis (VII 99) tot onder koning Xerxes. Van de eilanden uit waren er veel Grieken binnengedrongen, vooral ook Doriërs, waarom dit deel van westelijk Klein-Azië vaak Doris heet. Maar Halikarnassos was in hoofdzaak gekoloniseerd van de half-Dorische, half-Ionische stad Troizen uit (in het N. van de Peloponnesus), zodat Herodotus het Ionische dialect wel van huis

uit zal hebben beheerst. De Cariërs bewoonden er een afzonderlijke wijk, Salmakis geheten, en vormden ook een afzonderlijke politieke groep.

5. — De biografie van Herodotus is dus in het kort deze: te Halikarnassos geboren (omstreeks 484) en opgevoed in Griekse sfeer, heeft hij als jonge man deelgenomen aan een opstand tegen de “tyran” Lygdamis, maar ging vervolgens in vrijwillige ballingschap naar Samos, dat mogelijkerwijze het vaderland van zijn moeder was.

Voor Samos, dat hij voortreffelijk kende, toont hij een zekere voorkeur: kunstwerken aldaar vermeldt hij nauwkeurig (bv. I 70, II 182, III 60); een episode uit de geschiedenis vertelt hij zo uitvoerig, dat hij er zich om excuseert (III 54-60); een andere ongunstige verontschuldigt hij (VI 14); de Samische el neemt hij als vergelijking (II 168), en zo meer.

Daarna is hij gaan reizen. Naar alle waarschijnlijkheid is hij eerst door de Hellespont en de Bosporus langs de noordelijke kust van de Zwarte Zee gevaren tot aan de Cimmerische Bosporus (zeestraat van *Kertsj*) en enige dagreizen diep het land tussen Tyras (*Dnjestr*) en Borysthenes (*Dnjepr*) ingetrokken (vgl. IV 11, 52 v., 81 v.). Maar ook langs de zuidkust is hij gevaren tot in Colchis toe (II 104¹). De laatste grote reis ging naar Egypte; daar verbleef hij waarschijnlijk vier maanden (Augustus-November), zoals uit allerlei details betreffende de toestand van rivier en land blijkt; hij kwam tot in Elephantine (II 29). Op de terugreis bezocht hij Tyrus (II 44¹). Tussen deze reizen in staan in onzekere volgorde de tochten, die hem brachten in Klein-Azië (Sardes b.v. I 93²: het graf van Alyattes; Kelainai VII 26³), in Groot-Azië tot in Babylon (I 193¹, 194; evenwel niet langs de koninklijke weg vanuit Sardes door Klein-Azië, maar van de kust van Syrië landinwaarts tot aan de Euphraat en dan verder langs de stroom tot Babylon), in Libye tot Cyrene (IV 192). Op deze reizen kon hij zich niet van de grote handelswegen verwijderen: hij sprak geen vreemde talen; de veiligheid liet elders wel eens te wensen over; ook kon hij alleen op die wegen zich van het nodige geldelijke crediet verzekeren. De Griekse wereld zelf moet hij herhaaldelijk bereisd hebben; in Athene heeft hij gewoond; Delphi heeft hij meer dan eens bezocht; van Thurië uit heeft hij ook enige steden op Sicilië en in Groot-Griekenland leren kennen. In Macedonië heeft hij als gast van de koning vertoefd en mogelijkerwijze heeft hij nog een reis gemaakt in Thracië. Kortom, al hetgeen men, reizende op de manier die toen voor de Griek natuurlijk was, zonder te grote risico's kon leren kennen,

heeft Herodotus met eigen ogen aanschouwd. De westelijke helft der Middellandsche zee was door de Carthagers afgesloten; deze kent hij dus niet.

Omstreeks 430/25 is hij gestorven (vgl. 2).

6. — Personen, met wie hij in aanraking is geweest, kunnen wij niet met zekerheid noemen. Wanneer hij verzekert, in Saïs de *γραμματιστῆς τῶν ἱρῶν χρημάτων τῆς Ἀθηναίης* te hebben gesproken, dan betekent dat weinig, wanneer men bedenkt, dat dit een zeer bescheiden functionaris is geweest (II 28¹). Zegslieden noemt hij driemaal met name: de Spartaan Archias (III 55²), de rentmeester van de Skythische koning Ariapeithes, Tymnes geheten (IV 76⁶), Thersander van Orchomenos (IX 16¹), maar elders komen zij niet voor. Wij kunnen vermoeden, dat hij in Athene met Perikles en Sophokles heeft omgegaan, misschien met bekende sophisten; het is ook niet uitgesloten, dat hij er Zopyros heeft ontmoet, zoon van Megabyxos en kleinzoon van Zopyros, die Babylon voor Darius won (III 160). Is dit vermoeden juist, dan heeft Herodotus waardevolle gegevens betreffende Perzië van hem kunnen ontvangen.

Er is onmiskenbaar verband tussen III 119, de geschiedenis van de vrouw van Intaphrenes, en vers 905-914 van Sophokles' *Antigone*, waar de heldin verklaart, waarom zij de broeder boven man en kinderen stelt. Overgeleverd is ook nog het begin van een *ἐπιγραμματίον* van Sophokles, dat als volgt luidt (Diehl, *Anthol. Lyr. Gr.*³ 79, fr. 2):

Ὡδὴν Ἡροδότῳ τεῦξεν Σοφοκλῆς ἐτέων ὦν
πέντ' ἐπὶ πεντήκοντα...

maar uit niets blijkt, dat de historicus Herodotus wordt bedoeld; het gedichtje dateert uit circa 445. Over Zopyros vgl. J. Wells, *Studies in Herodotus*, 1913 bl. 95-111.

Werk

7. — Men kan alleen met waarschijnlijkheid vermoeden, dat Herodotus op zijn reizen zich ook met handel heeft beziggehouden, evenals dat van Solon wordt verhaald (vgl. I 29¹ *Θεωρίης*). Toen hij eenmaal geschiedschrijver was geworden, heeft hij gedeelten van zijn werk — of voorstudies daartoe — ongetwijfeld voorgedragen. Maar het enige blijvende van zijn arbeid zijn de *Historiën*, die in hun definitieve form door hem in het licht zijn gegeven.

Over de voordrachten worden wij ingelicht door chronografen: GEORGIOS SYNKELLOS [begin der IXe eeuw n. C.] neemt van EUSEBIUS voor het jaar

446 (of 445) de notitie over: Ἡροδότος ἐτιμῆθη παρὰ τῆς Ἀθηναίων βουλῆς ἐπαναγνοῦς αὐτοῖς τὰς βίβλους. Waarin de τιμὴ bestond, kan men opmaken uit het fragment van de geschiedschrijver DRYLLOS [IVe eeuw v. C.] (*F. Gr. Hist.* 73 F 3): ἔτι μέντοι δέκα τάλαντα δωρεὰν ἔλαβεν ἐξ Ἀθηναίων, Ἀνύτου τὸ ψήφισμα γράψαντος, maar het bedrag is fantastisch Herodotus SUDA s.v. Θουκυδίδης weet te verhalen van een voordracht, waarbij Thucydides als knaap tot tranen toe geroerd werd (vgl. LUCIANUS, *Herodotus* 1-2 over een voorlezing te Olympia).

Persoonlijkheid

8. — De eerste karaktertrek, die ons in Herodotus opvalt, is ongetwijfeld zijn grote nieuwsgierigheid; grote en kleine zaken, landen, steden, mensen, dieren, planten en voorwerpen bekijkt hij met nimmer moede belangstelling. Hij is geneigd, zich ook over het geringste te verwonderen en doet aldus de eerste schrede op de weg der echte wetenschap. Daarbij is hij een scherp opmerker, die de kunst verstaat, het waargenomene even nauwkeurig te beschrijven. Bekrompen is hij niet; chauvinisme is hem vreemd. De fouten der Grieken ziet hij even goed als de deugden der Barbaren; in de Oudheid heeft men hem zelfs wel *φιλοβάραρος* genoemd (vgl. II 9); de Perzische oorlogen noemt hij met epvallende objectiviteit een ramp voor beide partijen (V 97³). In het algemeen is hij gematigd en voorzichtig, ook in zijn uitingen, en wars van alle uitersten. Een enkele maal blijkt misschien iets van wrevel (b.v. II 21¹, 23), maar hartstochtelijk sentiment vindt men bij hem nergens; wèl is hij vaak ironisch Herodotus Eigen persoon en werk stelt hij nimmer op de voorgrond; een eigen mening geeft hij meestal met bescheidenheid te kennen. Men krijgt de indruk, dat hij een innemend persoon is geweest, gemakkelijk in de omgang; iemand, die ook op rijpere leeftijd iets kinderlijks heeft weten te behouden. Het bonte en verscheidene boeit hem meer dan het grootse, het detail meer dan het geheel. Zo treedt bij hem — mede in navolging van het epos — het individu meer op de voorgrond dan de groepen, de vorsten meer dan de volken, de legerleiders meer dan de troepen. Van strategie is hij weinig op de hoogte; het militaire ligt hem niet. Evenmin trouwens de politiek. Hij is meer een tyrannen-hater dan een overtuigd democraat (vgl. b.v. V 78); de verdiensten van het oligarchische Sparta waardeert hij niet minder dan die van het zo anders gearde Athene (men stelle I 57, 69, 141, II 51, III 46, V 38 enz. naast VII 112, 139, IX 45, enz.). Hij was veelzijdig ontwikkeld; de poëzie was hem volkomen bekend, want hij citeert Homerus, pseudo-homerica, Hesiodus, oude hymnografen, lyriци als Archilochos, Sappho, Pindarus, vele orakeldichters; ook het

historische en geografische proza van zijn tijd kende en gebruikte hij. Maar ware kennis der natuur en de navorsingen van wijsgeeren en sophisten zijn hem grotendeels vreemd gebleven. Voor de schoonheid van plastische kunst toont hij weinig gevoel; hij spreekt er althans opmerkelijk zelden over. Men heeft opgemerkt, dat hij het bijna nooit over kleuren heeft. Wat bovenal zijn sympathie heeft, dat is de mens in al zijn doen en laten. Een goed, scherp psycholoog is hij overigens niet; karaktertekening in de ware zin des woords moet men bij hem niet zoeken. Maar toch wemelt zijn werk van fijne opmerkingen en subtiele interpretaties van de gedragingen der personen, die hij behandelt. Zelfs komen aangaande de mens dieper liggende vragen ter sprake, betreffende zin en achtergrond van zijn bestaan. Dit bestaan wordt in zijn gedeeltelijke raadselachtigheid gezien in het licht van de hogere wereld, waar τὸ θεῖον of τὸ δαιμόνιον zijn macht laat gelden. De mens is zwak, een speelbal vaak in de handen dier goddelijke macht; bepaalde grenzen zijn hem gesteld; overschrijdt hij deze, dan treedt de jaloerse godheid tussen beide en drijft hem terug. Voorzichtigheid en vroom ontzag voor de tekenen, waardoor de godheid haar wil en wet suggereert (orakel, voorteken, droom), zijn de beste waarborg voor een rustig en gelukkig leven.

Zoals gezegd, alle excessen zijn aan Herodotus vreemd. Hij is geen geniale persoonlijkheid, die voor de mensen nieuwe wegen heeft gebaad. Hij is waarschijnlijk geen groot man geweest. Maar hij heeft met aandacht rondgekeken in de wereld waarin hij leefde, heeft die aandacht geconcentreerd op een uitermate belangrijk gegeven en, bovenal, hij heeft van alles, wat hij zag en hoorde en overdacht, een relaas gegeven, dat tintelt van leven en hem nog steeds, millennia na zijn dood, talloze vrienden maakt.

II. DE HISTORIËN

Uiterlijke kenmerken

I. — De *Historiën* van Herodotus vormen het oudste omvangrijke werk in Grieks proza, dat bewaard is gebleven. Ook Thucydides' geschiedenis van de Peloponnesische oorlog is kleiner. Eerst Xenophons en Plato's werken zijn groter van omvang, maar zij vormen geen geheel. De *Historiën* konden onmogelijk op een enkele papyrusrol worden geschreven. Reeds vroeg moet men dus een verdeling hebben aangebracht. De nu gebruikelijke splitsing in 9 boeken gaat waarschijnlijk terug op een wetenschappelijke editie uit hellenistische tijd. Zeker is, dat ieder dier boeken een papyrus-rol van normale lengte vulde. Men vergete evenwel

niet, dat een dergelijke verdeling nooit in de bedoeling van Herodotus heeft gelegen; hem heeft een aangesloten geheel voor de geest gestaan. De gewoonte om een titel te geven aan een werk is ook eerst in later tijd ontstaan. De woorden *ἱστορίας ἀπόδεξις*, die Herodotus in de eerste zin gebruikt, kunnen desnoods als titel gelden. In ieder geval is daaraan ontleend de later steeds gebruikte benaming *Ἱστορίαι*. De overeenkomst van het getal der boeken met dat der Muzen is de aanleiding geweest, om elk met de naam van een dier godinnen te tooien en daarnaast ook het gehele werk als *Ἡροδότου Μοῦσαι* aan te duiden.

Oudste vermelding der 9 boeken bij DIODOROS XI 41⁶ [tijd van Keizer Augustus]: *ἐν βίβλοις ἐννέα*. De technische noodzaak, hanteerbare rollen te vormen, wordt zoveel mogelijk gecombineerd met het streven, slechts daar te splitsen, waar de inhoud dit mogelijk maakt. Dit is vrij goed gelukt, althans voor de boeken I-IV en VII-IX, het tussenliggende is daarna zo goed en zo kwaad als het ging in tweeën gescheiden. Wanneer Herodotus over zijn werk spreekt gebruikt hij steeds het woord *λόγος* of het mv. *λόγοι*. B.v. I 95^t *ἐπιδίξεται δὲ τὸ ἐνθεῦτεν ἡμῖν ὁ λόγος...*, II 3² *ὑπὸ τοῦ λόγου ἐξαναγκαζόμενος ἐπιμνησθήσομαι*, V 36⁴ *ὡς δεδήλωταί μοι ἐν τῷ πρώτῳ* (N.B. neutrum) *τῶν λόγων*, VII 93 *ἐν τοῖσι πρώτοισι τῶν λόγων εἴρηται*. De vage betekenis van het -woord is onmiskenbaar en daarom is het geraden, een zelfde zwellende waarde toe te kennen aan uitdrukkingen als *ἐν τοῖσι Ἀσσυρίοισι λόγοισι* (I 184) *ἐν ἑτέροισι λόγοισι* (I 106²) *ἐν τοῖσι ὀπισθε λόγοισι* (VII 213³), en daaruit niet te concluderen tot het bestaan van andere, verloren gegane werken van Herodotus, zoals men maar al te vaak heeft gedaan. De aanduiding der 9 boeken met de namen der Muzen komt het eerst voor bij LUCIANUS [IIe eeuw n. C.], nl. *Herod. 1* en *Hoe geschiedenis te schrijven* 42: *ἄχρι τοῦ καὶ Μούσαις κληθῆναι τὰς βίβλους αὐτοῦ*. Maar parallele gevallen (o.m. voor de 9 boeken van Sappho's poëzie, zie *Anthol. Palat.* VII 17) zijn bekend uit de Ie eeuw v. C., zodat ook voor Herodotus die tijd kan worden aangenomen.

Algemene inhoud

2. — De inhoud is buitengewoon gevarieerd. Herodotus biedt ons geografische en ethnografische bijzonderheden in menigte, waarbij men het begrip ethnografie zeer wijd moet nemen, want het omvat alles, wat de mens, zijn leven en samenleven, zijn werk en zijn gedachten betreft. Het gehele tweede boek is op die wijze gewijd aan Egypte en de Egyptenaren; het zuiver historische is er bijzaak. In boek IV zijn de hoofdstukken 1-82 in dezelfde trant gewijd aan land en zeden der Skythen. Voorts wemelt het van anecdoten en novellen, waarin weliswaar zo nu en dan een kern van waarheid te ontdekken valt (zie b.v. I 24 het verhaal over Arion, II 107 de redding van koning Sesostris, enz.), maar waaruit meer te leren valt, wat men zoal vertelde, dan wat werkelijk

gebeurd was. Herodotus geeft, vol belangstelling als hij is voor individuen, allerlei biografieën, zo die van Anarcharsis (IV 76-7). Maar hij zou niet de „Vader der geschiedenis” zijn (CICERO, *de legibus* I 1: *apud Herodotum, patrem historiae*), indien het werkelijk historische niet de hoofdzaak vormde. De volgorde, waarin hij een en ander vertelt, vindt men in de tabel, hoofdstuk III, beneden. Hier worde enkel vermeld, dat Lydische, Perzische, Egyptische, terloops ook Griekse geschiedenis ter sprake komen voordat de schrijver overgaat tot zijn eigenlijke onderwerp: de Perzische oorlogen. Deze vormen de hoofdschotel en vullen boek VI (vanaf hoofdstuk 48) tot het einde, hoewel H. zich steeds de vrijheid voorbehoudt, uitweidingen toe te voegen.

3. — Intussen heeft H. onmiskenbaar de bedoeling gehad, deze zo afwisselende inhoud in een geheel samen te vatten en, wil men DIONYSIOS van Halikarnassos (*ad Cn. Pompeium* 774) geloven, dan is het hem ook gelukt τὰς πολλὰς καὶ οὐδὲν ἑοικυίας ὑποθέσεις σύμφωνον ἐν σῶμα πεποιηκέναι. De compositie van dat σῶμα vraagt dus onze aandacht. Vooreerst, er is inderdaad een geheel: dat blijkt uit de vorm waarin het overgeleverd is; uit de titelzin, die slechts op het geheel kan slaan; uit de traditie, die de *Historiën* steeds als een geheel heeft beschouwd; uit de onmogelijkheid, werkelijk afzonderlijke delen er uit te lichten (met uitzondering van boek II, dat echter toch door de eerste zin van dat boek en de eerste van het volgende sterk in het geheel is vastgelegd); tenslotte ook nog uit de voorbeelden, die H. heeft nagevolgd (vgl. 4). Maar men moet de eenheid van het werk zien in het licht van hetgeen wij weten van de compositionele eisen van zijn tijd. Deze nu waren minder streng dan later; de auteur had groter vrijheid, iets toe te voegen, dat misschien niet rechtstreeks bij het onderwerp hoorde; compositie impliceerde geen strenge keuze. Met die beperking is het toch mogelijk, de algemene lijn te ontdekken, die het geheel samenhoudt: zij loopt van de Perzische oorlogen terug tot op τὸν... πρῶτον ὑπάρξαντα ἀδίκων ἔργων ἐς τοὺς Ἑλληνας (I 5³) nl. Croesus.

Wat dit laatste betreft, merke men op, dat H. het verband der ‘feiten in hoofdzaak causaal, aetiologisch ziet. D.w.z. hij ziet een historisch feit niet bovenal in zijn relaties tot het gelijktijdige, waardeert het ook niet aan zijn consequenties, maar tracht steeds “regressief” te verklaren, wat dus betekent: de oorzaak, of de schuldige te vinden. Primair is voor hem het belangrijke, opvallende feit, dat het eindpunt is van een kortere of langere reeks van gebeurtenissen, die er toe hebben geleid: het latere bepaalt aldus het voorafgaande, dat enkel als voorspel historische waarde heeft (men vgl. de talloze causale uitweidingen, de aanduidingen bij voorbaat van de afloop in de vorm

van droom, voorspelling, orakel of vermaning, het fatalistisch karakter van vele gebeurtenissen, enz.) Voor het geheel der Historiën zijn de Perzische oorlogen primair: zij vormen het feit, dat uit het verleden verklaard moet worden. Daartoe grijpt H. terug tot op de eerste schuldige, Croesus, en volgt daarna — met alle vrijheid, die hij zich veroorloven mag — de lijn, die van Croesus voert tot Marathon en verder.

Praktische compositiemiddelen, die H. aanwendt, zijn de volgende:

1. eerst en vooral de meestal door begin en eindzin in het verband verankerde uitweidingen. Deze zijn te talrijk om op te sommen; wij noemden reeds het ganse IIe boek; als tweede voorbeeld II 182 (ἀνέσθηκε... ἀνέσθηκε). Merkwaardig is, dat in boek III vier uitweidingen (44^t, 47^t, 48^t, 54^t) aan een enkele, telkens herhaalde gedachte worden vastgeknoopt, nl. de tocht der Spartanen tegen Polykrates en Samos. H. zinspeelt zelf op deze uitweidingen (προσθήκαι, παρενθήκαι) IV 30^t en VII 171^t.

2. het rappel, d.w.z. een woord of gedachte, die de herinnering wakker houdt aan de algemene lijn van het verhaal, zoals in boek I 6^t, 59^t, 69^t telkens de gedachte terugkeert van de bondgenoten, die Croesus in Griekenland zoekt.

3. verwijzingen naar verder verwijderde gedeelten; de roof van het Spartaanse mengvat wordt I 70 vermeld, omdat hij in III 47 aanleiding is tot de expeditie der Spartanen tegen Samos; en zo talloze malen. Een volledige opgave vindt men in J. E. Powell, *The History of H.*, Cambridge 1939, bl. 89-90.

4. het προίμιον, dat een algemene inleiding geeft, op dezelfde wijze als dit in het epos (Ilias A 1-7, Odyssee a 1-10) geschiedt, zonder al te nauwkeurig te zijn. Maar, wederom als in het epos, staat daartegenover geen afsluiting en het werk eindigt haast toevallig. Het is echter volkomen verkeerd, hieruit af te leiden, dat de *Historiën* niet af zijn.

Overigens is het natuurlijk, dat een zo omvangrijk samenstel oneffenheden vertoont. Er zijn onvervulde beloften (I 106², VII 213³); herhalingen (VIII 5 ~ 59: beide malen wordt Adeimantos voorgesteld; II 42~III 144: de identificatie van Osiris met Dionysos, enz.), maar van belang zijn zij niet.

Voorgangers en bronnen

4. — H. heeft bewust en onbewust de invloed ondergaan van voorgangers en voorbeelden. Formeel, om daarmee te beginnen, heeft hij zich bij het schrijven van zijn omvangrijk werk steeds het beeld voor ogen gehouden van de grote epische gedichten als Ilias en Odyssee. De compositie dezer heldendichten, die voor ons een zeer rijk genre vertegenwoordigen, is in vele opzichten te vergelijken met die der *Historiën*; zowel wat de bonte rijkdom

van het geheel als wat de rangschikking en aaneenschakeling der onderdelen betreft. Ieder opmerkzaam lezer zal dit waarnemen.

Meer aandacht vraagt echter de materiële invloed, waaraan H. heeft blootgestaan. Ook hier kunnen wij het epos noemen, waarmee hij de belangstelling voor het buitengewone en het individuele deelt. Het vele, dat hij op zijn reizen heeft gezien en gehoord, heeft zijn sporen nagelaten in zijn werk, maar twee plaatsen vallen in het bijzonder te vermelden, nl. Athene en Delphi. Deze toch hebben op zijn geest en op zijn boeken een grote invloed uitgeoefend.

Men moet niet vergeten, dat H. geboren is als onderdaan van de Perzische koning in een gebied, dat aan de rand der Griekse wereld lag. Zo waren bet Perzische rijk en de Oosterse cultuur voor hem van huis uit meer een concreet, organisch geheel dan het versplinterde Hellenendom. Werkelijk begrip voor de eigen aard van de Griekse wereld, voor de waarde en de taak der Helleense beschaving schijnt hij vooral in het van intens leven en krachtig zelfbewustzijn bruisende Athene van Perikles te hebben verkregen. Veel vertelt hij zoals het te Athene werd verteld; vaak prijst hij die stad in opvallende toon: vgl. VI 112³, VII 139², IX 45 v., enz.

In Delphi heeft hij veel vernomen en wat hij er vernam, meestal met grote eerbied als waarheid aanvaard; de enigszins twijfelachtige rol, die Delphi in de oorlog met Xerxes heeft gespeeld, wordt door hem met uiterste reserve besproken. Vgl. voor een en ander I 19 v. (Lydische geschiedenis), VII 140-1, VIII 36-7, enz.

Er zijn geen bewijzen aan te voeren voor de stelling, dat H. onder de invloed der sophistiek zou hebben gestaan. Ook de geestesrichting die zich met name openbaarde in de scholen van geneeskunde — Hippokrates van Kos en zijn bentgenoten vooraan — heeft hem niet aanwijsbaar geïnteresseerd. Men vergete ook niet, dat de leer dier genootschappen in hoofdzaak geheim werd gehouden. Slechts indirect kan H. dus iets aan al dezen te danken hebben.

Anders is het evenwel, wanneer wij denken aan hen, die zijn onmiddellijke voorgangers zijn geweest, de zgn. *logografen*. Zo pleegt men de oudste Griekse kroniekschrijvers, tevens mythografen en aardrijkskundigen, te noemen, die vóór H. hebben geleefd. Van sommigen is enkel de naam bekend (zo Kadmos van Milete), van anderen naam, titel van het werk en enkele fragmenten (zo Xanthos de Lydiër, schrijver van *Λυδιακά*; Charon van Lampsakos, schrijver van *Περσικά* en *Ἔρωι Λαμψακηνῶν*). De bekendste van die alle is zonder twijfel Hecataeus van Milete, die zelf in de Ionische opstand en de Perzische oorlogen een belangrijke rol speelde (zie V 36, 125-6, VI 137). Twee werken heeft hij geschreven: de *Γενεηλογίαι* in minstens 4 boeken, die stambo-

men van helden met hun lotgevallen vermeldden, en de *Περίοδοι Γῆς* in 2 delen (*Εὐρώπη* en *Ἀσίη*), ook wel *Περιήγησις* genoemd, waarvan fragmenten bewaard zijn. Dit tweede geschrift is in hoofdzaak een itinerarium, dat langs de destijds bekende kusten voerde, en daarbij een algemene theorie betreffende omvang, ligging en grenzen der twee continenten. Al deze logografen heeft H. ongetwijfeld gekend, al noemt hij enkel Hecataeus (II 143⁴, VI 137¹) en dan nog met afkeuring. Hun invloed heeft hij zonder twijfel ondergaan, maar zowel in zuiverheid van historisch inzicht als in vormgeving is hij de meerdere van al deze voorgangers.

5. — Deze logografen heeft hij ook rechtstreeks als bron gebruikt, deels om hun gegevens af te wijzen. Daarbij moet men in het oog houden, dat het toentertijd geen gebruik was, bronnen en zegslieden anders dan bij uitzondering te noemen. Op sommige plaatsen spreekt hij over hen in vage bewoordingen, b.v. I 1¹ *Περσέων λόγοι*, 5¹ *Φοίνικες*, II 15¹ *Ἴωνες*, waarmee hij waarschijnlijk Hecataeus bedoelt. Reeds in de Oudheid wees men er op, dat H. zijn beschrijvingen van phoenix, nijlpaard en krokodil (II 73, 71, 70) vrijwel woordelijk uit Hecataeus heeft overgenomen (zie Porphyrius bij Eusebius, *Praeparatio Evangelica* X 3: *πολλὰ Ἐκαταίου τοῦ Μιλησίου κατὰ λέξιν μετήνεγκεν... βραχέα παραποιήσας*).

Een tweede, zeer gewichtige bron bestaat uit officiële Perzische documenten, die H. op een of andere wijze onder ogen heeft gekregen. Zo de uitvoerige gegevens omtrent de Perzische satrapieën (III 89-97), de koninklijke heirbaan (V 52-3); het leger van Xerxes (VII 61-99). Vgl. I 6.

Op minder vaste grond bevinden wij ons, waar hij poëtische bronnen gebruikt, b.v. de op Skythië betrekking hebbende *Ἐπεα Ἀριμάσπεα* (IV 14²) van de dichter en wonderdoener Aristeas, of de *Ilias* van Homerus (II 116-7), of de omvangrijke orakelliteratuur (b.v. VIII 20 Bakis, VII 6⁴ Musaeus).

Voornaamste bron is echter de mondelinge overlevering geweest. Kentekenend is een zin als deze (II 99¹): *Μέχρι μὲν τούτου ὄψις τε ἐμὴ καὶ γνώμη καὶ ἱστορίη ταῦτα λέγουσά ἐστι, τὸ δὲ ἀπὸ τοῦδε αἰγυπτίους ἔρχομαι λόγους ἐρέων κατὰ [τὰ] ἤκουον· προσέσται δὲ τι αὐτοῖσι καὶ τῆς ἐμῆς ὄψιος*. Hij steekt zijn licht op bij ieder, die hem iets schijnt te kunnen leren, bij "priesters" (meest van zeer lage rang), bij handelslieden, bij nazaten van belangrijke personen, bij ooggetuigen van grote gebeurtenissen. Hij is niet tevreden met één lezing, maar zoekt vaak bevestiging of tegenspraak bij een andere zegsman en vermeldt dan veelal beide mededelingen.

II 28¹ tekent zijn onvermoeide vraaglust: Τοῦ δὲ Νείλου τὰς πηγὰς οὔτε Αἰγυπτίων οὔτε Λιβύων οὔτε Ἑλλήνων τῶν ἐμοὶ ἀπικομένων ἐς λόγους οὐδεὶς ὑπέσχετο εἰδέναι. Evenzo IX 84¹: πολλοὺς δὲ τινὰς ἤδη καὶ παντοδαποὺς ἤκουσα θάψαι Μαροδόιον, II 19² πρόθυμος δὲ ἔα τὰδε παρ' αὐτῶν πυθέσθαι, enz. "Priesters" ondervroeg hij in Babyion (I 181⁵), in Egypte (II 3¹, enz.), in Tyrus (II 44²); dan weer zijn het tolken, die hem informatie verstrekken (II 125⁶). Verschillende lezingen, die H. naast elkaar overlevert, vindt men o.m. I 1-4 (Perzen - Phoeniciërs), IV 5-12 (Skythen - Grieken), VI 137¹ (Atheners - Hecataeus), VII 55 (ongenoemden); het aantal dier gevallen is zeer groot en pleit voor de zorg, waarmede H. op *ἱστορίη* is uitgegaan.

Onderwerp

6. — De rijkdom van de inhoud, de verscheidenheid der bronnen en de wisselende geaardheid der voorbeelden, evenzo de wijde belangstelling en ruime blik van H., waarschuwen de lezer, zijn oogmerk niet te beperkt te zien. Men kan hier ook noemen het onderwerp van zijn geschrift, dat immers aan dat oogmerk moet beantwoorden. Onder onderwerp verstaan wij het zakelijke, centrale gegeven, dat de bonte verscheidenheid der grotere en kleinere details bijeenhoudt.

Dit is iets anders dan de wereldbeschouwing, die zich in het werk kan uitspreken en die bij H. de wisselvalligheid van het menselijke leven, zo gemeenschappelijk als individueel gezien, op de voorgrond stelt, naast een zeker ingrijpen van goddelijke macht op beslissende ogenblikken. Het is ook iets anders dan het uiterlijke, formele voornemen om feiten aan de vergetelheid te ontrukken en het lofwaardige te bezingen (zie I pr.), want het bedoelt juist aan te geven, wat vermeld en wat bezongen moet worden. Het is gewenst, dit alles even te zeggen ter vermijding van misverstand, dat in deze zaken vaak voorkomt.

De titelzin spreekt oyer het onderwerp slechts in vage termen: hetgeen de mensen hebben verricht, en grote daden van Grieken en anderen; bovendien vermeldt hij nog de strijd, waarin die twee mensengroepen zijn geraakt. Verder brengt ons het onderzoek der *Historiën* zelf. Welnu vanaf boek V is de zaak eenvoudig: wij lezen een nagenoeg aaneengesloten verhaal van de Perzische oorlogen; het ontbreekt niet aan uitweidingen, maar de grote lijn wordt vastgehouden. Aan de aanvang van het werk vertelt hij echter ook reeds de mythische voorgeschiedenis van die strijd, weliswaar om haar als waardeloos af te wijzen. Daarna gaat hij terug tot op de eerste schuldige uit historische tijd, Croesus. Materieel wordt daarna van de Perzische oorlogen voorlopig geen gewag meer gemaakt, maar ideëel is H. toch steeds met hetzelfde onderwerp bezig, n.l. de aetiologische verklaring van dit grote gebeuren der Ve eeuw. De geschiedenis van Medië voert ons tot

die van Perzië, en wie kan ontkennen, dat de politiek der Achaemeniden, van Cyrus tot Xerxes, voor een niet onbelangrijk deel die grote strijd verklaart? Maar daarnaast vraagt hij aandacht voor veel en velerlei: wat een open oog kan zien en een nieuwsgierig oor kan vernemen, wordt ons voorgelegd, ook zonder werkelijk verband met het eigenlijke thema. Dat latere methodiek van rhetorici deze werkwijze verwerpelijk is gaan achten, doet niets ter zake.

De compositie van het geheel (vgl. 3) draagt van deze tweeledigheid de onmiskenbare sporen. Een parallel biedt ons de Ilias, die weliswaar als eigenlijk hoofdthema de wrok van Achilles biedt, maar daarnaast ook allerlei vertelt, dat alleen bij een relaas van de strijd om Troje hoort.

Waarde

7. — De wetenschappelijk ke waarde van een historisch geschrift hangt van meer dan een factor af. Daar is vooreerst de rijkdom van gegevens; wat dit betreft, kan men H. slechts prijzen: zijn ijver bij het verzamelen van stof blijkt op iedere bladzijde (vgl. 5). Dat daarbij soms een bepaalde voorkeur voor het een en verzaking van het andere aan de dag treedt, is rechtstreeks gevolg van zijn geaardheid (zie I 8). Ten tweede is hier de betrouwbaarheid in het geding. Zij moet voor H. opzettelijk besproken worden, omdat men aan zijn eerlijkheid heeft getwijfeld. Dit was reeds in de Oudheid het geval en is in later tijd meer dan eens herhaald.

Wij noemen KTESTAS van Cnidus, de schrijver van *Περσικά*, die in zijn qualiteit van lijfarts van koning Artaxerxes II [403-358] aan het Perzische hof verkeerde. Hij heeft in zijn grotendeels verloren werk heftig gepolemiseerd tegen H., dien hij *ψευστής και λογοποιός* ('fantast') noemt, maar men is het er over eens, dat Ktesias zelf zeer weinig waarheidsgetrouw is geweest. De chronograaf MANETHO (IIIe eeuw v. C), zelf een Egyptenaar, zegt van H.: *πολλὰ τῶν αἰγυπτιακῶν ὑπ' ἀγνοίας ἐψευσμένον*, wat juist is, maar ook Manetho zelf geldt heden ten dage als een troebele bron. Boven (I 1) noemden wij reeds het op naam van PLUTARCHUS overgeleverde geschrift *Over de boosaardigheid van H.*

In nieuwere tijd heeft vooral de Engelse oriëntalist A. H. Sayce in zijn uitgave van boek I-III (*Herodotos, The ancient Empires of the East*, 1883) het pleit tegen H. gevoerd.

Maar men mag geen onbillijke eisen stellen: aan de kennis van zaken moest, ondanks alle ijver, dien H. betoonde, en mede ook door de richting, waarin die ijver zich deed gelden, bij hem veel ontbreken en hij deelt veel mede, dat later gebleken is, onjuist te

zijn. Maar voor geloofwaardig in die zin, dat hij naar beste weten de waarheid vertelt, houdt men hem tegenwoordig algemeen.

Men moet evenzeer rekening houden met de mogelijkheden, die voor H. bestonden, bij de beoordeling van de derde factor: de aanwezigheid van critische zin. Want het gaat niet aan, van hem te vergen, wat — met uitzondering van Thucydides — nauwelijks een enkel Grieks historicus in dit opzicht heeft weten te bereiken. Men vergete niet, dat hij nog sterk onder de invloed van het epos stond, dat er nauwelijks scholing of traditie was, waaruit hij in dit opzicht kon putten; immers de wetenschap begon maar juist te ontstaan. Bovendien kende hij geen vreemde talen en ook zijn leven was kort. Men vindt bij hem dus lichtgelovigheid en kortzichtigheid, ook overdreven eerbied voor bepaalde zegslieden (Delphische priesters b.v.). Maar daartegenover staat niet weinig: vooreerst het bewuste begrip van zijn taak: boekstaven hetgeen verteld wordt en niet het oefenen van critiek (vgl. de bekende plaats VII 152³ *ἐγὼ δὲ ὀφείλω λέγειν τὰ λεγόμενα, πείθεσθαι γε μὲν οὐ παντάπασιν ὀφείλω (καί μοι τοῦτο τὸ ἔπος ἐχέτω ἐς πάντα τὸν λόγον)*); verder talrijke bewijzen van scepticisme (V 86³, VI 82¹, enz.), ook ten opzichte van het bovennatuurlijke (II 55-6). Zijn gebrekkige kennis van zaken doet hem soms twijfelen aan de werkelijkheid, b.v. wanneer hij niet gelooft, dat men bij het omvaren van de zuidpunt van Afrika van oost naar west de zon aan de rechterkant ziet (IV 42⁴). Ongetwijfeld was critiek niet de sterkste zijde van H.'s geest, maar lichtvaardig in het geloven was hij niet.

De vierde factor, die de waarde van een geschiedkundig werk bepaalt, is het historisch verband, dat de auteur tussen de feiten weet te leggen. Want hierin verschilt de historicus van de kroniekschrijver, dat hij niet maar enkel feiten aaneenrijgt in een louter chronologische reeks, maar ook relaties aangeeft en de zin der gebeurtenissen tracht te benaderen. Andermaal blijkt bij nauwkeurig onderzoek dat H. zeker niet het hoogste bereikt, zich menigmaal vergist, en duidelijke tekorten vertoont in dit opzicht. Te spoedig staat hij met een bovennatuurlijke of al te individuele relatie klaar. Maar de hoofdzaak is, dat hij verband noodzakelijk acht en het ook metterdaad legt (vgl. ook 3).

Ondanks alle zwakheden, die zijn denken en voorstellen aankleven, is de naam "Vader der geschiedenis" om deze vier redenen volkomen verdiend. Temeer, daar hij het resultaat zijner navorsingen in een vorm heeft gegoten, die ook aan hoge aesthetische eisen beantwoordt.

8. — Over de kunstwaarde nog een enkel woord. Zij laat zich eigenlijk alleen ervaren en men zou dus kunnen volstaan met een beroep op het eenstemmig getuigenis der eeuwen, dat telkenmale bevestigd wordt door de persoonlijke kennismaking. Toch is het gewenst, op enkele bijzonderheden te wijzen.

Vooreerst op het volmaakte talent, dat H. als verteller toont. Ieder verhaal, kort of lang, is levendig, vol uitdrukking, afwisselend en boeiend; de personen, die er in voorkomen, zijn scherp waargenomen in hun woorden en daden; nergens wordt de juiste maat overschreden: hartstochtelijke uitingen bespaart hij ons, maar hij weet met eenvoudige middelen van subtiele suggestie de meest uiteenlopende emoties te wekken; de belangstelling van de lezer houdt hij altijd gevangen. Dit geschiedt met name ook door de verscheidenheid der onderwerpen; beschrijving wisselt af met verhaal, gesprek, betoog. Hij beseft, dat ook het meest boeiende verhaal bij tijd en wijle een pauze behoeft.

Aan deze verscheidenheid van inhoud beantwoordt een grote bontheid van stijl en uitdrukkingsmiddelen. Zijn woordenschat is uitgebreid en wordt met scherp begrip van betekenis en gevoelswaarde gebruikt: op bepaalde plaatsen bereikt hij bijzondere effecten door het gebruiken van epische formules. De zinnen zijn afwisselend lang of kort, eenvoudig of ingewikkeld, al naar de behoefte; de plaatsing der woorden in de zin is uitermate illustratief. Meer hierover vindt men in *IV 74 v.*

Ten slotte moet hier nog gewezen worden op de homogeniteit van het geheel ondanks de bontheid van de bijeengebrachte materie; een doelmatige compositie (vgl. 3) maakt, dat men nergens het onbehaaglijke gevoel krijgt van zich te verliezen in een onoverzichtelijke veelheid van kleinigheden: er is altijd verband en grote lijn.

Lotgevallen

9. — Men mag aannemen, dat de *Historiën* reeds bij H.' leven veel gelezen (of aangehoord) en algemeen bekend zijn geweest. De bewijzen vindt men op velerlei plaatsen. Ook later is hij steeds gelezen en bestudeerd.

Wij vermeldden reeds een parallel in SOPHOKLES (*I 6*) en. de critiek van KTESIAS (7). THUCYDIDES spreekt hem soms tegen, een enkele maal met iets van ironie, maar kent hem goed. Met name noemt hij hem nooit; dit was immers geen gewoonte. Maar men kan tegenover elkander stellen Th. II 8 en H. VI 98 (over aardbevingen op Delos), Th. VI 54 en H. V 55 (over Harmodios en Aristogeiton), Th. I 126 en H. V 71 (over de naukrariën), Th. I 4 en H. I 171 (over Minos), enz. ten bewijze van die bekendheid.

THEOPOMPOS, een historicus uit de IVe eeuw v. C., schreef een Ἐπιτομή Ἡροδότου, en vele historici beroepen zich op H. of maken gebruik van door hem geboden materie. Dat men in provinciestedjes van Egypte ettelijke fragmenten der *Historiën* op papyrus heeft teruggevonden, toont aan, dat hij voor en na het begin onzer jaartelling ijverig werd gelezen. Uit een dezer papyri is ook gebleken, dat de beroemde philoloog ARISTARCHOS [IIIe eeuw v. C.] een commentaar (ὑπόμνημα) althans op boek I heeft geschreven. In de IIe eeuw n. C. wordt hij door LUCIANUS in zijn tractaat *Hoe men geschiedenis moet schrijven* geprezen, en door KEPHALION nagevolgd: deze schreef in Ionisch dialect negen boeken Ἱστορίαι, die hij naar de Muzen noemde. Ook anderen hebben zijn schrijfwijze ten voorbeeld genomen.

Als bewijs van zijn grote roem kan ook nog gelden, dat in de He of Ille eeuw n. C. een onbekende onder de naam van H. een geschriftje in het Ionisch heeft uitgegeven, dat met deze titelzin begint: Ἡρόδοτος ὁ Ἀλικαρνασσεύς περὶ Ὀμήρου γενέσιος καὶ ἡλικίης καὶ βιοτῆς τὰδε ἱστορήκε, ζητήσας ἐπεξελθεῖν εἰς τὸ ἀπρεκέστατον, en dat dus een biografie van Homerus bedoelt te geven.

In Romeinse en Byzantische tijd werd H. veel op school gelezen, vooral ook boek I. Alle handschriften, die ons overgeleverd zijn, dagtekenen uit Byzantijnse tijd.

Deze handschriften gaan alle terug op een oerhandschrift (*archetypus*), dat waarschijnlijk nog vóór onze jaartelling geschreven werd. Men onderscheidt twee families, de zgn. Florentijnse (a) en de zgn. Romeinse (d), aldus genoemd onderscheidenlijk naar de *codex Laurentianus* LXX, 3 (A) uit de Xe eeuw, en de *codex Vaticanus graecus* 2369 (D) uit de XIe eeuw, die beide de oudste zijn in hun groep. Een *codex Parisinus graecus* 1633 (P) staat tussen beide families in. De familie a verdient misschien iets de voorkeur boven de groep d.

In de Renaissance is H. het eerst in west-Europa bekend geworden door de Latijnse vertaling van Laurentius Valla, te Venetië verschenen in 1474. De eerste Griekse tekst verscheen ook in Venetië in 1502.